Çin'de İfade Özgürlüğü: İlham Tohti Örneği

"Çin gerçek anlamda çok kültürlülüğü sağlayamadığı sürece hiçbir zaman cezbedici ve büyük bir ülke olmayı başaramayacak." Bu sözler Pekin Milletler Üniversitesi (Beijing Minzu University)'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Uygur ekonomi profesörü Kaşgar Artuş doğumlu İlham Tohti'ye ait. Çin'de kamuoyunun yakından tanıdığı, bir avuç Uygur bilim adamından biri olan 45 yaşındaki Tohti ocak ayında Pekin'deki apartman dairesinde yaka paça gözaltına alındı. Bilgisayarları, cep telefonları ve yazılı evraklarına el konulan Tohti'nin 15 Ocak'tan bu yana ailesi ve avukatları ile görüşmesine izin verilmiyor. Sosyal sorunlarla ilgili Çince ve Uygurca yayın yapan *Uighur Biz* ve *Uyghur Online* adlı sitelerin de editörlüğünü yapan Tohti Doğu Türkistan'ın, resmî adıyla Sinjang Uygur Özerk Bölgesi'nin, bağımsızlığını savunmak, ayrılıkçılarla iş birliği yaparak Çin'in toprak bütünlüğünü tehdit etmek ve üniversitedeki görevini Uygurları kışkırtmak için kullanmakla suçlanıyor.

Tohti'nin gözaltına alınması Çin hükümetinin internet ve medya üzerindeki kontrolünü iyice sıklaştırdığı bir dönemde geldi. Xi Jinping'in Mart 2013'te göreve gelmesinden bu yana Çin'de insan hakları ihlalleri, yolsuzluk, yavaşlayan ekonomik büyüme ve çevre kirliliği gibi sorunlara kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışan muhalif isimler bir bir hükümetin hedefi haline geliyor. Dahası özellikle Uygurların ağırlıklı olarak yaşadığı Urumçi, Kaşgar, Hoten, Aksu, Yarkent gibi şehirlerde karakol baskını, silahlı saldırı, hırsızlık vb. adi suçlar olarak lanse edilen ve terörist örgütlerle ilişkilendirilen olayların arttığı son bir yılda, Uygurların karşı karşıya kaldıkları toplumsal sorunları kamuoyu önünde dile getirmeye cesaret eden nadir isimlerden olan Tohti de hedef tahtasına oturtuldu.

İlham Tohti'nin gözaltına alınmasından kısa bir süre sonra ABD'li yayın kuruluşu *Radio Free Asia*, Tohti ile 2013'ün Temmuz ayında telefon üzerinden yaptıkları görüşmeyi yayınladı. Tohti, görüşmede polis araçları tarafından sürekli takip edildiğini, öğrencilerinin Uygur olsun olmasın sorguya çekildiğini söylüyor; gözaltına alınması halinde işkence göreceğinden ve kendisine yöneltilen suçlamaları kabule zorlanacağından endişe ettiğini bildiriyor. Tohti, hakkında mahkûmiyet kararı verilmesi halinde başına geleceklerden o kadar emin ki, *Radio Free Asia*'ya verdiği beyanatında son derece sağlıklı olduğunu, vücudunda çürük olmadığını, kişinin kendi hayatına kastetmesi fikrine ne kendisinin ne Uygur kültürünün sıcak baktığını, mahkûmiyeti sırasında ölüm haberi gelirse bunun kesinlikle doğal nedenlerden olmayacağını söylüyor. Çin hükümetinin bu sefer kendisinden "kurtulmakta" kararlı olduğunu düşünen Tohti, muhatabı olan gazeteciden bu görüşmeyi kayıt altına almasını ve gözaltına alınması halinde kamuoyu ile paylaşmasını istediğini beyan ediyor.

İlham Tohti Pekin hükümetinin Doğu Türkistan meselesine sadece ekonomik kalkınma sorunu olarak yaklaşmasını açıkça eleştirmesiyle biliniyor. Tohti bundan dolayı daha önce de evinde ve üniversitede polisin sürekli takibine maruz kalmış, pek çok defa gözaltına alınıp serbest bırakılmıştı. 5 Temmuz olaylarından sonra da bir ay boyunca alıkonulmuş ve kimseyle görüşmesine izin verilmemişti. Tohti'ye göre Doğu Türkistan'da Han Çinli ve Uygurlar arasında toplumsal huzuru tesis etmek için ekonomik yatırımlardan ve altyapı projelerinden fazlası gerekiyor. Nitekim Tohti, Pekin hükümetinin son 30 yıldır bölgede sürdürdüğü ekonomik kalkınma odaklı yaklaşımının sadece bölgedeki Han Çinlileri daha mamur etmeye yaradığını, Uygurları ise toplumsal olarak marjinalleştirdiğini savunuyor.

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü basın özgürlüğü endeksine göre Çin, 2013 yılında 179 ülke arasında 173. sırada yer aldı. Kolayca anlaşılacağı üzere Tohti Pekin hükümetinin "adam adama markaj yaptığı" binlerce örnekten sadece bir tanesi. Avrupa ve ABD merkezli Uygur insan hakları örgütlerine göre 2009'da yaşanan 5 Temmuz olaylarından sonra binlerce kişi kayboldu, onlarca yazar, internet kullanıcısı, gazeteci ve aktivist protesto gösterilerini kışkırttıkları gerekçesiyle gözaltına alındı. İlham Tohti örneğinde de ailesinin ve avukatlarının çabaları sonuç vermedi. İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası STK'ların çağrıları cevapsız kalırken Amerikan hükümeti ve Avrupa Birliği temsilcilerinin yaptıkları açıklamalar da Çin hükümeti tarafından iç işlerine müdahale olarak değerlendirildi.

Ekonomik reformların birbirini kovaladığı Çin'de düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları iyice daralıyor ve belirsizleşiyor. Doğu Türkistan ve Tibet'te azınlıklar asimile olmamak için var güçleriyle direniyor. Uygur meselesi "yılmaz insan hakları savunucusu" Batı medyasının ve Amerikalı politikacıların insafına bırakılamayacak kadar hayatiyet arz ediyor.